

Jaké jsou silné a slabé stránky hospodaření v lesích v České republice z pohledu ochrany biodiversity?

What are the strengths and weaknesses of the forest management in the Czech Republic from the perspective of biodiversity conservation?

Karel Matějka

IDS, Na Komořsku 2175/2a, 143 00 Praha 4

matejka@infodatasys.cz

Abstract

There are a number of current problems from the perspective of forestry conservation, both in usual forests oriented to the timber production and in protected areas. Prevailing part of these problems is bound with the forests of age classes. Historical management practices are missed out. Number of factors influencing state of the forests is listed. Each factor is shortly analysed from its strengths and weaknesses.

Dne 5. dubna 2014 se v Brně uskutečnilo setkání Fóra ochrany přírody (blíže k tomuto sdružení viz stránky www.forumochranyprirody.cz), které bylo věnováno problematice ochrany lesů v České republice. Pro toto setkání byla připravena první verze tohoto dokumentu, jehož účelem je porovnat různé faktory příznivě i nepříznivě ovlivňující stav lesů a lesnictví v České republice ve vztahu k ochraně přírody. Přestože se tento text snaží odrazit i připomínky mnoha nejmenovaných kolegů, jistě není zcela úplný a je do určité míry zatížen subjektivním pohledem. Různé faktory ovlivňující lesy z pohledu lesního hospodářství jsou každoročně analyzovány v takzvané Zelené zprávě, která vychází od roku 1998 (viz stránky www.uhul.cz) a jejíž zatím poslední dostupný ročník se zabývá rokem 2012 (MZE 2013). Tam je rovněž uveden určitý pohled na lesy jako předmět zájmu ochrany přírody a je tam vyhodnocena plocha lesů v různých kategoriích chráněných území (MZE 2013, pp. 113-116).

Nakládání s lesy je v České republice řízeno podle právních předpisů, jejichž základem je zákon o lesích č. 289/1995 Sb., ochrana přírody se pak odvíjí od zákona č. 114/1992 Sb. a od navazujících předpisů. Vzájemné postavení obou právních norem není dodnes zcela ujasněno, z čehož vychází celá řada nedorozumění a sporů, protože obě normy mají les jako společný předmět zájmu.

Nejen tato právní dvojkolejnost je zřejmě příčinou ne příliš dobrého stavu lesů z hlediska ochrany přírody. Příčinu nelze ani redukovat pouze na historické vlivy, kdy střední Evropa byla za minulého režimu regionem s enormním znečištěním ovzduší, což vedlo k ohromnému narušení stability lesů a k ohrožení jejich existence (viz například HRUŠKA et CIENCIALA 2001). Nepříznivý stav lesů byl od poloviny 80. let monitorován v rámci mezinárodního projektu ICP-Forests (MZE & VÚLHM 2004) a následně v letech 2009-2011 v rámci projektu FutMon. V současnosti je však monitoring stavu lesů v České republice silně omezen vzhledem k nedostatku finančních prostředků poté, co skončily předchozí projekty podporované v rámci EU (viz stránky www.vulhm.cz).

Další faktory ovlivňující lesy, které jsou významné z hlediska ochrany přírody, jsou rozebrány v tabulce 1. Za základní lze považovat enormní důraz na hospodářské funkce lesa,

kteřý vede k uplatňování uniformních metod hospodaření. Tyto metody lze velmi zkráceně popsat jako tvorba lesů věkových tříd, krátká obnovní doba a preference stanovištně nepůvodních druhů dřevin (k čemuž se omezeně začíná přiřazovat i volání po možném zavedení geograficky nepůvodních druhů).

Z předchozího vyplývá existence řady problémů, o nichž by se dále mělo mluvit. Jedná se například o následující faktory limitující ochranu přírody svou přítomností či naopak absencí:

- Pastva v lesích, její vliv na ekosystém, možnost uplatnění; nenahrazuje současný vysoký stav spárkaté zvěře umělou pastvu?
- Možnost užít snížené zakmenění (pod 0,7), jaký by byl vliv takových kroků?
- Specifickým managementem je rovněž bezzásahovost. Mělo by být podrobně zdůvodněno za jakých podmínek a kde uplatňovat bezzásahovost jako formu ochrany přírodních procesů, a kde přistoupit k druhové ochraně (viz též MATĚJKA 2013a).
- Škodlivost velkoplošné přípravy půdy v rámci obnovy lesa (jedná se zvláště o polohy 1. až 3. lvs).
- Problematika lesnických meliorací včetně odvodnění půd a jak jejich rozsah omezit?
- Jak změnit zákon o lesích č. 289/1995 Sb. a navazující předpisy?

Pro ochranu přírody je zásadní absence analýzy rozsahu a struktury ploch chráněných území. Taková analýza se nemůže zabývat pouhým výčtem ploch podle kategorií ochrany přírody, ale musí se zabývat též přírodními podmínkami, v nichž se tyto plochy nacházejí. Je například známo, že v horách ČR leží mnoho chráněných území, takže například horské smrčiny jsou chráněny mnohem lépe, než lesy středních a nižších poloh, zvláště uvážíme-li polohy neovlivněné zvýšenou hladinou půdní vody. Přitom právě v nížinách prakticky schází lesy s vyšším stupněm zachovalosti a přirozenosti (ve smyslu vyhlášky č. 64/2011 Sb.), protože tato území jsou dlouhodobě ovlivňována člověkem (DRESLEROVÁ 2012). Proto by bylo užitečné v těchto podmínkách založit nová chráněná území nejen s ochranným příznivým managementem, ale i území s vyloučením managementu, kde by bylo možno sledovat přirozenou dynamiku tamních lesů. V této souvislosti si musíme být vědomi, že samovolnému vývoji ponecháme plochy, které mohou mít změněnou druhovou strukturu dřevin.

Do doby, než bude k dispozici jakýsi katalog nestandardních opatření pěstování lesa a nestandardních forem lesního hospodářství (tradičních forem lesního hospodaření a dalších významných opatření; např. HÉDL et al. 2011a, b, DRESLEROVÁ 2012), včetně vyhodnocení vlivu příslušných opatření, nebude ani možné jednoduše tato opatření aplikovat v běžné pěstební praxi (v chráněných územích, případně i mimo ně). Takový katalog by měl zahrnovat též všechny činnosti, které byly v historii aplikovány v lesích. Jedná se například o pastvu v lese, vyřezávání větví, pařezení, pěstování lesů s nízkým zakmeněním (řídkalesů), zvýšení zastoupení "přestárlých" stromů aj.

Přestože lesnictví v českých zemích má historickou tradici a v minulosti patřilo ke světové špičce, situace se v současnosti změnila. V mnoha zemích světa a vyspělé Evropy se začaly prosazovat přírodně šetrné postupy v lesnictví, které více akcentují právě mimoprodukční funkce lesů a zvláště ochranu přírody. Je tak patrný odklon od lesů věkových tříd směrem k lesům výběrným. Postupy, jak k takovému cíli dojít, jsou známy (KOŠULIČ 2010).

Ze strany různých zájmových skupin pracovníků ochrany přírody jistě nepřispívá dobrému stavu věcí přítomnost různých sporů, z nichž zásadním je spor mezi příznivci druhové ochrany a zastánci ochrany přírodních procesů. Tento spor lze převést na existenci dvou přístupů k ochraně přírody (Matějka 2013), které sice v jedné lokalitě mohou být

nekompatibilní, ale oba přístupy lze vhodně územně separovat a souběžně aplikovat v rámci různých krajinných segmentů.

Literatura

- DRESLEROVÁ D. (2012): Les v pravěké krajině II. - Archeologické rozhledy, 64: 199-236.
- HÄRTEL H., LONČÁKOVÁ J., HOŠEK M. (2009): Mapování biotopů v České republice. Východiska, výsledky, perspektivy. AOPK ČR, Praha, 196p.
- HÉDL R., SZABÓ P., RIEDL V., KOPECKÝ M. (2011a): Tradiční lesní hospodaření ve střední Evropě. II. Formy a podoby. - Živa, LIX(2): 61-63.
- HÉDL R., SZABÓ P., RIEDL V., KOPECKÝ M. (2011b): Tradiční lesní hospodaření ve střední Evropě. II. Lesy jako ekosystém. - Živa, LIX(3): 108-110.
- HRUŠKA J., CIENCIALA E. (eds.) (2001): Dlouhodobá acidifikace a nutriční degradace lesních půd - limitující faktor současného lesnictví. - Ministerstvo životního prostředí, Praha, 155p.
- CHYTRÝ M., KUČERA T., KOČÍ M., GRULICH V., LUSTYK P. (2010): Katalog biotopů České republiky. 2. vydání. - Agentura ochrany přírody a krajiny ČR, Praha, 445p.
- KOŠULIČ M. (2010): Cesta k přírodě blízkému hospodářskému lesu. - FSC ČR, Brno, 449p.
- MATĚJKA K. (2013a): Současnost a budoucnost ochrany přírody. - Živa, LXI(5): CIII-CIV.
- MATĚJKA K. (2013b): Klimatické gradienty a modelování lesních vegetačních stupňů v ČR. In: Friedl M., Ed., Geobiocenologie a její aplikace v lesnictví a krajinářství - Geobiocenologické spisy, Vol. 15, pp. 103-118.
- MATĚJKA K. (2014): Lesní vegetační stupně s převahou smrku v ČR. - URL: http://www.infodatasys.cz/public/Lesnik21_2014km.pdf
- MÍCHAL I., PETŘÍČEK V. (eds.) (1999): Péče o chráněná území. II. Lesní společenstva. AOPK ČR, Praha, 714p.
- MZE (2013): Zpráva o stavu lesa a lesního hospodářství České republiky v roce 2012. - Ministerstvo zemědělství, Praha, 135p.
- MZE, VÚLHM (2004): Monitoring stavu lesa v České republice 1984-2003. - Ministerstvo zemědělství, Praha, 432p.
- NEUHÄUSLOVÁ Z., BLAŽKOVÁ D., GRULICH V., HUSOVÁ M., CHYTRÝ M., JENÍK J., JIRÁSEK J., KOLBEK J., KROPÁČ Z., LOŽEK V., MORAVEC J., PRACH K., RYBNÍČEK K., RYBNÍČKOVÁ E., SÁDLO J. (1998): Mapa potenciální přirozené vegetace České republiky. Map of potential natural vegetation of the Czech Republic. - Academia, Praha, 341p.
- PRŮŠA E. (2001): Pěstování lesů na typologických základech. - Lesnická práce, Kostelec nad Černými lesy, 593p.
- ÚHÚL (2007): Národní inventarizace lesů v České republice 2001-2004. Úvod, metody, výsledky. - Ústav pro hospodářskou úpravu lesů, Brandýs nad Labem, 222p.

Vysvětlivky:

LHO - lesní hospodářské osnovy
LHP - lesní hospodářský plán
lvs - lesní vegetační stupeň

OPRL - oblastní plán rozvoje lesů
slt - soubor lesních typů
ÚHÚL - Ústav pro hospodářskou úpravu lesů, Brandýs nad Labem

Tabulka 1. Porovnání vlivu různých faktorů lesnictví a ochrany přírody na současný stav lesů v České republice.

Faktor	Kladný vliv	Záporný vliv
Typologické mapování	Podrobná znalost přírodních podmínek v ČR, popis celého systému viz např. PRŮŠA (2001) Další podrobné informace o lesích jsou obsaženy ve vrstvách OPRL (první verze vypracovaná od přelomu tisíciletí)	Nekompatibilita typologického systému s okolními zeměmi; Regionální odchylky mapování Šablonovité uplatňování lesnické typologie pro stanovení přirozené a cílové druhové skladby porostů, přičemž se vytrácí regionální diferenciace podle toho, jak se tatáž jednotka (například slt) liší v různých částech ČR, mnohdy i v rámci jediné přírodní lesní oblasti Není navázáno na systémy mapování přirozené vegetace (NEUHÄUSLOVÁ et al. 1998) a na mapování biotopů používané v ochraně přírody (CHYTRÝ et al. 2010; HÄRTEL et al. 2009) Systém by měl být revidován, zejména ze strany vymezení lvs a jeho sjednocení mezi různými regiony (MATĚJKA 2013b, 2014)
Podrobná porostní data (LHP,LHO)	Plány jsou vypracovány pro většinu lesní půdy, dle více-méně jednotné metodiky, interval 10 let	Obtížná dostupnost těchto dat, faktický monopol na jejich rozsáhlejší využití ze strany ÚHÚL
Inventarizace lesů	Probíhá již 2. etapa Popis dosavadních výsledků viz ÚHÚL (2007)	Obtížná dostupnost těchto dat, faktický monopol na jejich rozsáhlejší využití ze strany ÚHÚL
Hospodaření v lesích		Ve většině lesů se hospodaří jednotně, minimální existence diversity hospodářských praktik; Hospodaření v systému lesů věkových tříd; Výběrné lesy jsou okrajovou záležitostí; Jednotné užití tvaru lesa vysokého; Hospodaření +/- neprobíhá se znalostí vlivu zásahu na různé (hlavně méně viditelné) složky ekosystému; Hospodářské lesy nejsou dále specifikovány dle úrovně (intenzity) hospodaření (až na omezení některých hospodářských aktivit v chráněných oblastech) - vhodné by bylo například rozdělení hospodářských lesů do skupin s * intenzivním hospodařením (jedná se vlastně o intenzivní monokultury), * běžným hospodařením, * k přírodě šetrným

Faktor	Kladný vliv	Záporný vliv
		hospodařením; dle takového členění upravit např. i daňové povinnosti
Druhé složení dřevin		Dominantní využití SM (BO, MD,...); Pokusy o zavádění exotů bez náležité znalosti jejich biologie, ekologie (dříve AK, dnes např. DG)
Lokalizace lesů	Lesy ve středních a vyšších nadmořských výškách jsou více zastoupeny	V nižších nadmořských výškách lesy chybí či jsou v nevhodném stavu
Obnova		Malé využití přirozené obnovy; Existence holin (souvisí s lesy věkových tříd)
Přístup k disturbancím v lesích	Na disturbance je pohlíženo jako na škodlivý vliv, jejich účinky jsou minimalizovány	Přehlížen je pozitivní vliv disturbancí pro ekosystémy; Disturbance nejsou považovány za přirozenou součást dynamiky lesa; Není uvažováno o vztahu výskytu disturbancí a existenci nepřirozeného, tedy nepříznivého stavu lesů (druhé složení, věková struktura, lesy věkových tříd aj.)
Obnovní věk	Používaný nízký obnovní věk umožňuje vyšší hospodářský zisk	Použití nízkého obnovního věku společně s existencí lesů věkových tříd eliminuje všechny starší jedince z porostů, existuje tedy velmi málo starých stromů jako biotopu pro jiné organismy (např. houby, hmyz, ptáci - doupné stromy) Pohled na porosty vyššího věku jako na "přestárlé", snaha o jejich umělou obnovu místo využití pro převod na výběrný les (případně ochranu a zajištění bezzásahového režimu)
Rozkládající se dřevo v lesích		Faktický nedostatek rozkládajícího se dřeva v lesních ekosystémech je nepříznivý pro uchování biodiversity, ale i pro přirozenou dynamiku lesů
Přístup k problémovým regionům		Krušné hory: rekonstrukce porostů náhradních dřevin - velkoplošná přeměna, rozhrnování valů (opětovné narušení půdy), zásahy v místech, které by bylo lépe nechat samovolné sukcesi
Myslivost		Neřešené vysoké stavy spárkaté zvěře mající vliv na poškození porostů a na obnovu

Faktor	Kladný vliv	Záporný vliv
Dominantní státní vlastnictví lesů	Takový systém má vysokou schopnost zavádět do praxe potřebné postupy (bohužel i ty nevhodné)	Upřednostňováno je hospodaření orientované na ekonomický profit jednotně na všech pozemcích Nízká diversita hospodářských praktik Správce lesů - podnik Lesy ČR sám nevykonává pěstební ani těžební činnost, takže nad ní nemá plnou kontrolu (existují však i kladné aspekty tohoto faktu)
Chyby při uplatňování zavedených postupů	Umožňují alespoň částečnou diferenciaci managementu	Vedou k zásadním škodám na lesním ekosystému (např. nešetrná těžba a přibližování dřeva) Časté jsou situace, kdy se nerespektují zásady stanovené v plánech péče
Lesnické školství	Dlouhodobá tradice	Pomalu se prosazují moderní vlivy
Mezioborová spolupráce	Spolupráce na individuální bázi probíhá	Přes deklarovanou snahu o spolupráci mezi lesníky a biology/ekology se mezi těmito profesními skupinami spíše vede "zákopová válka"
Znalost komponent ekosystému	Abiotické faktory a složky jsou dobře známy	Mnoho skupin organismů je přehlíženo (houby, řasy, prvoci, bakterie, ...)
Stav lesů v chráněných územích	Druhová ochrana relativně funguje (vybrané druhy)	Malá ochrana přírodních procesů, tedy i malá ochrana ekosystému jako celku; Snaha "pěstovat" si chráněné lesy; Předchozí souvisí s převažujícím antropocentrickým přístupem k ochraně přírody
Vztah ke globální změně	Existuje povědomí tohoto faktoru	Technicistní způsob řešení (příklad: "teploty se zvednou o x stupňů, což odpovídá y m nadmořské výšky")
Praxe ochrany přírody	Pro všechna chráněná území jsou zpracovávány plány péče (většinou s dobou platnosti 10 let), které by měly být podkladem pro tvorbu LHP (MÍCHAL et PETŘÍČEK 1999); bohužel převod těchto plánů do praxe je nedokonalý a neexistují nástroje pro vymáhání ustanovení obsažených v plánech	Není vyjasněn vztah mezi druhovou ochranou a ochranou procesů, což souvisí s aplikací antropocentrického a obecného přístupu k ochraně přírody (MATĚJKA 2013a) Na jediné ploše není možno úspěšně požadovat provádění druhové ochrany a ochrany přírodních procesů, protože oba cíle vyžadují odlišné postupy